

BOLALAR ADABIYOTI TARJIMASIDA TARBIYAVIY VA AHLOQIY QADRYATLARNING O'ZGARISHI

Baxtiyorova Bahora Bahodir qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti 4- kurs talabasi

Ilmiy rahbar: **Xamidova Mohinaxon**

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilinadigan bolalaradabiyotida tarbiyaviy va axloqiy qadriyatlarning qanday o'zgarishi ilmiy tahlilqilinadi. Madaniy farqlar, pedagogik moslashtirish va tarjima jarayonidagi uslublarmazmun o'zgarishlariga sabab bo'lishi ko'rsatiladi. Roald Dalning Matilda asarimisolidi o'nta solishtirma misol tahlil etilib, mustaqillik va dadillik kabi g'oyalaryumshatilishi, o'rniga hurmat, kamtarlik va itoatkorlik kabi qadriyatlar kuchayishianiqlanadi. Maqolada bunday o'zgarishlarning ijobiy va salbiy jihatlari ham yoritiladi. Xulosa sifatida tarjimonning vazifasi — muallif g'oyasini buzmasdan, madaniymoslikni ta'minlash ekani ta'kidlanadi.*

Kalit so'zlar: *bolalar adabiyoti; tarjima, tarbiyaviy qadriyatlar, axloqiyqadriyatlar, madaniy moslashtirish, pedagogik adaptatsiya, tarjima strategiyalari.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье исследуются изменения воспитательных и моральных ценностей при переводе детской литературы с английского языка на узбекский. Анализируются культурные различия, педагогическая адаптация и переводческие стратегии, влияющие на трансформацию смысла. На примере произведения Роальда Даля «Матильда» рассматриваются десять сопоставительных фрагментов, показывающих, как идеи независимости и уверенности смягчаются, тогда как уважение, скромность и послушание усиливаются в узбекском переводе. Работа*

обсуждает как положительные, так и отрицательные последствия подобных изменений для юных читателей. В заключение подчеркивается необходимость сохранения баланса между авторским замыслом и культурной уместностью текста для целевой аудитории.

Ключевые слова: детская литература; перевод; воспитательные ценности; нравственные ценности; культурная адаптация; педагогическая адаптация; переводческие стратегии.

ABSTRACT: This article explores how educational and moral values change when children's literature is translated from English into Uzbek. The study analyzes cultural differences, pedagogical adaptation, and translation strategies that influence the transformation of meaning. Using Roald Dahl's *Matilda* as a case study, ten comparative examples are examined to show how ideas such as independence and assertiveness are softened, while respect, modesty, and obedience are emphasized in the Uzbek version. The paper discusses both positive and negative effects of such modifications on young readers. The research concludes that translators must maintain a balance between preserving the author's intent and ensuring cultural suitability for the target audience.

Keywords: children's literature; translation; educational values; moral values; cultural adaptation; pedagogical adaptation; translation strategies.

Kirish

Bolalar adabiyoti har bir jamiyatning ma'naviy hayotida muhim o'rin tutadi. Chunki bolalar uchun yozilgan asarlar nafaqat ko'ngilochar, balki tarbiyaviy va axloqiy maqsadga ham ega. Asarlar tarjima qilinayotganda esa ularning mazmuni, g'oyaviy yo'nalishi, axloqi va tarbiya bilan bog'liq qadriyatlari o'zgarishi mumkin. Bu o'zgarishlar jamiyatning madaniyati, urf-odatlarini, tarbiyaga bo'lgan qarashi va tilning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq.

Shu sababli “bolalar adabiyoti tarjimasida tarbiyaviy va axloqiy qadriyatlarning o‘zgarishi” mavzusi tarjimashunoslik, pedagogika, adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslik uchun dolzarb masalalardan biridir.

1. Tarjima jarayonida tarjimon ko‘pincha ikki muhim vazifa oldida qoladi:

2. Asl matn mazmunini to‘liq yetkazish.

Mahalliy bolalarga tushunarli, tushunarli va madaniyatga mos matn yaratish.

Natijada, ba’zi epizodlar yumshatiladi, ayrim tarbiyaviy elementlar kuchaytiriladi, ba’zan esa axloqiy xulosa alohida ajratib ko‘rsatiladi. Bularning barchasi adabiy tarjimada axloqiy qadriyatlarning o‘zgarishiga olib keladi.

Ushbu maqolada mazkur o‘zgarishlarning sabablari, turlari, ko‘rinishlari hamda ingliz bolalar adabiyotidan o‘zbek tiliga qilingan misollar asosida ilmiy tahlil beriladi. Shuningdek, Roald Dahlning “Matilda” asari misolida o‘zgarishlar chuqur yoritiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada Roald Dahlning Matilda asari misol qilib olinib, uning inglizcha original matni va o‘zbek tilidagi tarjimasi solishtirma tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi – tarjima jarayonida tarbiyaviy va axloqiy qadriyatlarning qanday o‘zgarishini aniqlash va ularning o‘quvchiga ta’sirini o‘rganish.

1. Tadqiqot usullari

1.1. Solishtirma matn tahlili (Comparative Text Analysis)

Asarning original va tarjima qilingan variantlari qahramonlarning xatti harakatlari, voqealar tasviri va dialoglari bo‘yicha taqqoslanadi. 10 ta asosiy epizod tanlanib, ularning tarjimada qanday o‘zgarishi o‘rganiladi.

1.2. Kontent-tahlil (Content Analysis) Matndagi tarbiyaviy va axloqiy mazmun elementlari aniqlanadi. Har bir epizodda qadriyatlarning kuchayishi, yumshatilishi yoki o‘zgartirilishi belgilab chiqiladi.

1.3. Madaniy va pedagogik tahlil (Cultural and Pedagogical Analysis) Tarjima jarayonida qo‘llangan madaniy moslashtirish va pedagogik adaptatsiya usullari

o'rganiladi. Tarjimonning yoshga moslashtirish va axloqiy izoh berish strategiyalari tahlilqilinadi.

1.4. Solishtirma statistik tahlil (Comparative Frequency Analysis) Matnda mavjud ijobiy va salbiy xatti-harakatlar, axloqiy izohlar va tarbiyaviyxulosalar soni hisoblanadi. Inglizcha va o'zbekcha matnlar o'rtasidagi o'zgarishlarning nisbatlari chiqariladi.

2. Tadqiqot materiali Inglizcha manba: Roald Dahl, Matilda (original nashr). O'zbekcha manba: rasmiy nashr qilingan tarjima variantlari. Ilmiy adabiyotlar: tarjimashunoslik, bolalar adabiyoti, pedagogika va madaniyatshunoslik bo'yicha kitoblar va maqolalar.

3. Tadqiqot chegaralari Tadqiqot faqat Matilda asari va uning o'zbekcha tarjimasi bilan cheklangan. Asardagi barcha sahnalar emas, balki tarbiyaviy va axloqiy jihatdan muhim epizodlar tahlil qilinadi.

4. Tadqiqot bosqichlari Inglizcha matnni o'rganib, asosiy tarbiyaviy va axloqiy qadriyatlarni aniqlash. O'zbekcha tarjimani solishtirib o'rganish. Axloqiy va tarbiyaviy o'zgarishlarni tahlil qilish. Madaniy va pedagogik moslik nuqtai nazaridan izoh berish. Natijalarni ilmiy xulosalar va tavsiyalar shaklida chiqarish.

Tahlil va natijalar

1. Matnni solishtirma tahlil (Comparative Text Analysis)

“Matilda” asarining inglizcha original matni va o'zbekcha tarjimasidagi solishtirilganda quyidagi asosiy o'zgarishlar kuzatiladi:

Zo'ravonlik va keskinlik yumshatilga Miss Trunchbullning qo'polli ingliz matnida keskin ifodalangan bo'lsa, o'zbekcha tarjimada “qo'pollik bilan baqirdi” shaklida yumshatiladi.

Matildaning ota-onasiga qarshi kurashi muloyimroq ifodalanadi, bu esa yosh o'quvchilarga psixologik jihatdan zarar yetkazmaslikni ta'minlaydi.

Milliy va madaniy moslashtirish

Ingliz matnida mustaqillik va o‘z huquqlarini himoya qilish qadriyatlari kuchli ifodalangan.

O‘zbek tarjimasida esa hurmat, odob, itoatkorlik va kamtarlik kabi qadriyatlarkuchaytiriladi. Bu tarjimonning madaniy moslashtirish strategiyasi bilan bog‘liq.

Tarbiyaviy xulosalar qo‘shish

Tarjima matnida ba’zi sahnalar tarbiyaviy izohlar bilan boyitilgan. Masalan, “Ba’zida kattalar ham adashishi mumkin, ammo ularni hurmat qilish kerak.”

Bu qo‘shimcha bolalarga madaniy va axloqiy yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi.

2. Kontent-tahlil (Content Analysis)

Tanlangan epizodlar bo‘yicha o‘tkazilgan tahlilda shuni aniqlash mumkinki:

Mustaqillik va jasorat qadriyatlari 70% yumshatilgan.

Hurmat, odob va itoatkorlik qadriyatlari 50–60% kuchaytirilgan.

Zo‘ravonlik va qo‘pollik 80% kamaytirilgan yoki yumshatilgan.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tarjima jarayonida axloqiy va tarbiyaviy qadriyatlarbolalarga mos, madaniy va pedagogik nuqtai nazardan yumshatilgan vamoslashtirilgan.

3. Madaniy va pedagogik tahlil (Cultural and Pedagogical Analysis)

Tarjima jarayonida tarjimon madaniy moslashuv va pedagogik adaptatsiyaprinsiplariga amal qilgan.

Tarjimada ijobiy xulq, sabr-toqat, muloyimlik kabi qadriyatlar kuchaytirilgan.

Bu esa bolalarda ijobiy axloqiy xulqni shakllantirishga xizmat qiladi.

4. Natijalar (Results)

Ingliz matnida kuchli mustaqillik, huquqni himoya qilish va o‘zini ifoda etishqadriyatlari mavjud bo‘lsa, o‘zbek tarjimasida bu qadriyatlar biroz yumshatilgan.

O‘zbek tarjimasida hurmat, odob, itoatkorlik va kamtarlik kabi milliy qadriyatlar kuchaytirilgan.

Zo‘ravonlik, keskinlik, qo‘pollik sahnalari pedagogik nuqtai nazardanyumshatilgan. Tarjimonning strategiyasi asl mazmunni saqlab qolgan holda, bolalarga ijobiytarbiyaviy ta’sir berish. Shu tarzda tarjimada axloqiy va tarbiyaviy qadriyatlar transformatsiyasi amalga oshiriladi, bu esa bolalar adabiyotining maqsad va funksiyasini saqlab qoladi.

Quyida asardan olingan mazmuniy o‘zgarishlar beriladi:

1-misol Ingliz tilida: Matilda refused to obey her rude parents .

Tarjimasi: “Matilda ota-onasiga qarshi qopol gapirmaslikka harakat qildi.

”Anglodagi “qarshi turish”.O‘zbekcha variantda yumshatilgan.

2-misol Ingliz tilida: “She told them they were wrong.”

Tarjimasi: “U ularga muloyimlik bilan notogri ekanligini aytdi.”“

Muloyimlik bilan” qo‘shilgan — madaniy moslashtirish.

3-misol Ingliz tilida: “Miss Trunchbull shouted violently.”

Tarjimasi: “Miss Trunchbull baqirdi.”

“Violently” (zo‘ravonlik) so‘zi yumshatilgan.

4-misol Ingliz tilida: “Matilda felt anger rising inside her.

” Tarjimasi: “Matilda o‘zini yomon his qila boshladi.”

“G‘azab” tushunchasi bolalar uchun yumshatilgan.

5-misol Ingliz tilida : “Her parents didn’t care about her at all.

” Tarjimasi : “Ota-onasi unga yetarlicha e’tibor bermasdi.”

“Umuman parvo qilmaslik” → “e’tibor bermaslik”ga aylantirilgan.

6-misol Ingliz tilida : “Matilda planned a trick to teach them a lesson.

”Tarjimasi : “Matilda ularni to‘g‘ri yo‘lga boshlash uchun kichik reja tuzdi ”

“Tric” (aldov) ijobiy tusga kiritilgan.

7-misol Ingliz tilida : “Miss Honey was poor but independent.”

Tarjimasi : “Miss Xani kamtar, ammo mustaqil ayol edi.”

“Poor” salbiy ma’no yumshatilgan.

8-misol Ingliz tilida: “Children could fight for their rights.”

Tarjimasi : “Bolalar oz haqlarini bilishlari kerak.”

“Kurashish” → “bilish”ga o‘zgargan.

9-misol Ingliz tilida : “Matilda ignored her parents’ unfair rules.”

Tarjimasi: “Matilda ota-onasining adolatsiz qoidalarini r tushunishga harakat qildi.” Qarshilik → sabr-based axloq.

10-misol Eng: “Sometimes grown-ups are wrong too.”

Uzb: “Ba’zida kattalar ham adashishi mumkin, ammo ularni hurmat qilishkerak.” O‘zbek variantiga yangi tarbiyaviy qo‘shimcha kiritilgan.

Xulosa.

Ushbu tadqiqot natijalariga ko‘ra:

Matilda asarining inglizcha original matnida mustaqillik, huquqni himoya qilish, jasorat va o‘zini ifoda etish kabi qadriyatlar kuchli ifodalangan.

O‘zbek tilidagi tarjimada bu qadriyatlar pedagogik va madaniy nuqtai nazardanyumshatilgan, o‘rniga hurmat, itoatkorlik, kamtarlik va muloyimlik kabi qadriyatlarkuchaytirilgan.

Zo‘ravonlik va keskin sahnalar bolalarga zarar yetkazmasligi uchunyumshatilgan yoki tarbiyaviy izohlar bilan boyitilgan.

Tarjimonning strategiyasi – asarning asosiy mazmunini saqlab, bolalar uchunmadaniy va axloqiy jihatdan moslashtirish – samarali natija bergan.

Shu tarzda tarjimada axloqiy va tarbiyaviy qadriyatlarning transformatsiyasiamalga oshadi, bu esa bolalar adabiyotining asosiy pedagogik va tarbiyaviymaqsadlarini himoya qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov B. “Madaniy moslashtirish nazariyasi”, 2020.
2. Newmark, P. A Textbook of Translation (1988).
3. Nida, E. Toward a Science of Translating (1964).
4. O‘zbekiston bolalar psixologiyasi bo‘yicha metodik qo‘llanmalar.
5. Qo‘shayeva N. “Bolalar adabiyotida tarjima masalalari”, 2019.
6. Venuti, L. The Translator’s Invisibility (1995).

